

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1>

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
ПСИХОЛОГІЯ**

Випуск 1(7)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Наукові записки. Серія: Психологія. Випуск 1(7). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 216 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Гура Тетяна Євгенівна, доктор психологічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародної діяльності, Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Україна

Члени редакційної колегії:

Бурлакова Ірина Анатоліївна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, Дніпропетровський університет внутрішніх справ, Україна

Карпенко Зіновія Степанівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», Україна; професор кафедри нейрокогнітивної психології, Педагогічний університет імені Комісії національної освіти у Кракові, Польща

Комар Таїсія Василівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, Україна

Кононова Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Лушин Павло Володимирович, доктор психологічних наук, професор, Монтклерський університет (штат Нью-Джерсі, США)

Яланська Світлана Павлівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри кризової психології, декан факультету психології і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Яценко Тамара Семенівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Ухвалено до друку Вченою радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 13 від 28.04.2025 року).

Видання «Наукові записки. Серія: Психологія» зареєстровано Міністерством юстиції України
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1396 від 25.04.2024 року. року. Ідентифікатор медіа – R30-03958.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка (вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, mails@cuspu.edu.ua, (0522) 32-17-18).

Мови видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, італійська, литовська.

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 1543 від 20 грудня 2023 року (додаток 4).

Галузь знань: Соціальні та поведінкові науки.

Спеціальність: С4 – Психологія.

Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: journals.cusu.in.ua/index.php/psychology

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2786-8680 (Online)
ISSN 2786-8672 (Print)

© Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2025

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1>

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN
STATE UNIVERSITY**

RESEARCH BULLETIN

**Series:
PSYCHOLOGY**

Issue 1(7)

Publishing house
“Helvetica”
2025

ЗМІСТ

ВІНУНОВ Д. О. THE ROOTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE: FROM ANTIQUITY TO THE RENAISSANCE.....	9
БІЛОСЕВИЧ І. А. ПРОБЛЕМА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ.....	15
БЛАШКОВА О. М., ЖИЛЯК Н. В., ВОЛОЩУК М. Б. РОБОТА ПСИХОЛОГА З БАТЬКАМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	27
ВІЗНЮК І. М., ДОЛИННИЙ С. С., САРАНЧА І. Г., ДОЛИННА А. С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХІКИ ТА ЇЇ МОЖЛИВОГО ВІДТВОРЕННЯ В ШТУЧНИХ СИСТЕМАХ.....	36
ГАПОНЕНКО Л. О., ЧАРКІНА О. А. РЕФЛЕКСИВНО-РОЛЬОВИЙ АНАЛІЗ САМОРОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	42
ГОРСЬКА Г. О., ГАЙДУКОВ І. В. ТЕМНА ТРІАДА: ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ТА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	51
ГОТИЧ В. О., ФЕДИК О. В. ПРОБЛЕМА АЛЕКСИТИМІЇ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	58
КІКІНЕЖДІ О. М., ВАСИЛЬКЕВИЧ Я. З., РОЗЕНКО Я. П. ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ.....	63
КОРНІЄНКО О. В. КОМПЛЕКСНИЙ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ СУПРОВІД ВИКЛАДАННЯ «УПРАВЛІННЯ КАР'ЄРОЮ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ СТОМАТОЛОГІВ (ПРИВАТНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «КИЇВСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»).....	72
КУЛІШ О. В., КАЧУРІНА М. О., ПЕДЧЕНКО О. В. ТЕХНІКИ МАЙНДФУЛНЕС У РОБОТІ ЗІ СТРЕСОМ ТА ТРИВОГОЮ В ДОРОСЛИХ ЦИВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	81
МЕЛЬНИЧУК С. К. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ КРИПТОІНДУСТРІЇ: ДОВІРА ДО СЕБЕ ЯК ЗАПОРУКА ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ.....	88
ОРАП М. О., ВЕРШИГОРА С. І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «КОНФЛІКТ» ТА «КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ».....	94
ПАНАСЕНКО Е. А., РЕПРИНЕЦЬ І. О. ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА ОСВІТНІ ПРАКТИКИ.....	101
МОСКАЛЬОВ І. О., ПЕШКО С. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СПРИЙМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ Й ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	109
ПОМИТКІНА Л. В., ПОМИТКІН Е. О. ТЕОРІЯ КОНГРУЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ КОРЕКЦІЇ СТРАХУ КРИТИКИ СЕБЕ ТА СВОЇХ ДІЙ.....	115

CONTENTS

BIHUNOV D. THE ROOTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE: FROM ANTIQUITY TO THE RENAISSANCE.....	9
BILOSEVYCH I. THE PROBLEM OF MENTAL HEALTH OF COMBATANTS IN THE WORKS OF FOREIGN RESEARCHERS.....	15
BLASHKOVA O., ZHYLIAK N., VOLOSHCHUK M. PSYCHOLOGIST'S WORK WITH PARENTS RAISING CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN WARTIME.....	27
VIZNIUK I., DOLYNNYI S., SARANCHA I., DOLYNNA A. CONCEPTUAL APPROACHES TO DEFINING THE PSYCHE AND ITS POSSIBLE REPRODUCTION IN ARTIFICIAL SYSTEMS	36
HAPONENKO L., CHARKINA O. REFLECTIVE-ROLE ANALYSIS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS.....	42
HORSKA H., HAIDUKOV I. THE DARK TRIAD: PROBLEMS OF CONCEPTUALIZATION AND EMPIRICAL RESEARCH.....	51
HOTYCH V., FEDYK O. THE PROBLEM OF ALEXITHYMIA IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE.....	58
KIKINEZHDI O., VASYLKEVYCH Ya., ROZENKO Ya. RESEARCH ON PERSONALITY TOLERANCE IN THE CONTEXT OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED UKRAINIANS ABROAD.....	63
KORNIIENKO O. COMPREHENSIVE INDIVIDUAL-PSYCHODIAGNOSTICS SUPPORT FOR TEACHING “CAREER MANAGEMENT” FOR DENTAL STUDENTS (PRIVATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION OF KYIV MEDICAL UNIVERSITY).....	72
KULISH O., KACHURINA M., PEDCHENKO O. MINDFULNESS TECHNIQUES IN MANAGING STRESS AND ANXIETY AMONG ADULT CIVILIAN UKRAINIANS DURING WARTIME.....	81
MELNYCHUK S. PSYCHOLOGICAL HEALTH IN THE UNCERTAINTY OF THE CRYPTO INDUSTRY: CONFIDENCE IN YOURSELF AS THE KEY TO ACHIEVING SUCCESS.....	88
ORAP M., VERSHYGORA S. THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF CONFLICT AND CONFLICT BEHAVIOR OF FAVORITISM.....	94
PANASENKO E., REPRYNETS I. THE INFLUENCE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON THE ACADEMIC SUCCESS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS: PSYCHOLOGICAL FACTORS AND EDUCATIONAL PRACTICES.....	101
MOSKALOV I., PESHKO S. PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INFORMATION PERCEPTION: HISTORY OF FORMATION AND SIGNIFICANCE FOR SERVICE MEMBERS OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES.....	109
POMYTKINA L., POMYTKIN E. PERSONALITY CONGRUENCE THEORY IN THE CONTEXT OF CORRECTING THE FEAR OF CRITICISM OF YOURSELF AND YOUR ACTIONS.....	115

УДК 159.923:316.647.5:314.151.3-054.73(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1-8>

ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Кікінезді Оксана Михайлівна,

доктор психологічних наук, професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: 0000-0002-9240-279X

Scopus-Author ID: 57219294191

Василькевич Ярослава Зіновіївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: 0000-0002-5946-3005

Scopus-Author ID: 57219291748

Розенко Ярослав Павлович,

аспірант кафедри психології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0009-0008-3079-5509

У статті толерантність вимушено переміщених українців вивчалася в контексті соціально-психологічної адаптації за кордоном. Толерантність досліджувалася як психологічна стійкість до стресу й травматичних подій, як сукупність особистісних характеристик та як система позитивних базових переконань. Емпіричне дослідження дало змогу визначити прояв різних аспектів толерантності українських біженців: середньогрупові значення показників етнічної і соціальної толерантності відповідають середньому рівню, а толерантності як риси особистості – високому. Середні значення індексу толерантності як загального показника толерантності особистості відповідає середньому рівню. Рівневий аналіз толерантності вибірки вимушених переселенців за кордоном показав, що за субшкалами «етнічна толерантність» і «соціальна толерантність» переважає середній рівень, за субшкалою «толерантність як риса особистості» домінує високий рівень толерантності. Аналіз представленості рівнів узагальненого індексу толерантності особистості показав переважання середнього рівня, для якого характерний прояв як толерантних, так й інтолерантних рис залежно від соціальних ситуацій, у яких перебувають біженці. Самооцінка досліджуваними актуального рівня стресу дала змогу визначити ступінь опірності стресу як показника адаптивності особистості: у вибірці вимушених переселенців за кордоном домінує низький рівень опірності стресу, їм характерний високий рівень стресового навантаження та низький рівень стресостійкості. Базові переконання вимушено переміщених українців за кордоном здебільшого перебувають у межах показників від середнього до високого рівнів, що свідчить про їх налаштування на успішну соціально-психологічну адаптацію та подальшу самореалізацію. Особи із заниженими показниками переконань у контрольованості світу та самоконтролі потребують як надання психологічної підтримки, так і сприяння в залученні в повноцінну життєдіяльність у новому соціокультурному середовищі з боку громади, що приймає.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, толерантність як риса особистості, етнічна та соціальна толерантність, базові переконання, стресостійкість.

Kikinezhdі Oksana, Vasylykevych Yaroslava, Rozenko Yaroslav. Research on personality tolerance in the context of socio-psychological adaptation of internally displaced Ukrainians abroad

The article examined the tolerance of forcibly displaced Ukrainians in the context of their socio-psychological adaptation abroad. Tolerance was studied as psychological resilience to stress and traumatic events, as a set of personal characteristics, and as a system of positive core beliefs. The empirical study allowed for determining the

manifestation of various aspects of tolerance among Ukrainian refugees: the average group indicators of ethnic and social tolerance correspond to a moderate level, while tolerance as a personality trait is at a high level. The average index of tolerance as a general indicator of personal tolerance corresponds to a moderate level. A level analysis of tolerance among the sample of forcibly displaced persons abroad showed that average levels prevail in the subscales of "ethnic tolerance" and "social tolerance", while a high level of tolerance dominates in the "tolerance as a personality trait" subscale. The analysis of the levels of the generalized index of personal tolerance indicated a predominance of the moderate level, characterized by the presence of both tolerant and intolerant traits depending on the social situations in which the refugees find themselves. The self-assessment by the respondents of their current level of stress allowed for determining the degree of stress resistance as an indicator of personal adaptability: in the sample of forcibly displaced persons abroad, a low level of stress resistance dominates, characterized by a high level of stress load and a low level of stress resilience. The core beliefs of forcibly displaced Ukrainians abroad mainly range from moderate to high levels, indicating their readiness for successful socio-psychological adaptation and future self-realization. Individuals with low levels of belief in the controllability of the world and low self-control require both psychological support and assistance in engaging in a full life in a new sociocultural environment provided by the host community.

Key words: *socio-psychological adaptation, tolerance as a personality trait, ethnic and social tolerance, core beliefs, stress resilience.*

Вступ

З початком повномасштабної російсько-української війни в умовах інтенсифікації міграційних процесів проблема вимушеного переміщення загострила питання соціально-психологічної адаптації українців за кордоном. Ситуація вимушеної міграції українців супроводжується відчуттям невизначеності та відокремленості від суспільства, що призводить до аккультураційного стресу, «культурного шоку», безпорадності, втрати контролю над власним життям, знецінення особистості та ускладнює інтеграцію в суспільство, що приймає. Тому подальшого вивчення в контексті соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців за кордоном потребують питання толерантності як ключового аспекту в забезпеченні мирного співіснування на міжнародному й особистісному рівнях.

У гуманітарній науці феномен толерантності розглядається моральним імперативом нової культури буття сучасного людства, фундаментом для реалізації прав і досягнень людини в полікультуральному світі, основним принципом соціальних взаємовідносин, важливою суспільною та особистісною цінністю, активною моральною позицією і психологічною готовністю до невизначеності й кризових життєвих ситуацій [1; 5; 12–14]. Проблема толерантності в ціннісній парадигмі постає фундаментальними життєвими принципами, світоглядними переконаннями особистості, які є інструментами протидії екзистенційній тривозі вимушених мігрантів. На думку Г. Балла [1], толерантність як прояв моральної поведінки співвідноситься зі стійкими ціннісними орієнтаціями особистості та спрямована на усунення антагонізму в міжособистісній взаємодії. Розглядаючи толерантність як імператив у глобалізаційному сьогоденні, В. Кремень наголошує, що практичним утіленням толерантності є «тривала адаптація й справжня інтеграція зі збереженням етнічної та культурної ідентичності при взаємній повазі культур і звичаїв одне одного» [5, с. 9].

Специфіка соціально-психологічної адаптації, як зазначає Т. Титаренко, полягає у швидкості та динамічності змін у сучасному соціальному середовищі, унаслідок чого реальність стає більш рухливою, що, відповідно, позначається на зміні сталості та нерухомості особистісних характеристик. Стресові чинники найбільш деструктивно впливають на самоідентифікаційну, мотиваційну, самореалізаційну та комунікативну сфери особистості. Зокрема, автор серед важливих критеріїв підвищення комунікативної компетентності виокремлює такі «мішені» внутрішніх зусиль: а) зростання толерантності до інакшості тих, хто поруч, їх несхожості на нас, інших цінностей та пріоритетів; б) розвиток емпатійності, чуйності до переживань інших людей; в) формування поступливості, здатності до компромісів заради взаєморозуміння та співпраці [9, с. 10–13].

У контексті нашого дослідження важливим є розгляд толерантності як психологічного феномену, системи основоположних базових переконань, ціннісних настанов особистості, інтегральної особистісної якості, що пов'язана з відкритістю і свободою мислення, психологічною стійкістю, резильєнтністю до кризових ситуацій і травматичних життєвих подій.

Американський психолог Г. Олпорт заклав методологічні основи вивчення толерантності як психологічного феномену. До основних характеристик толерантної людини учений зараховує високу ментальну гнучкість, стійкість до фрустрації, афіліативний погляд на життя, ліберальні політичні погляди, самоорієнтацію, здатність до емпатії, духовність, знання самої себе, відповідальність, почуття гумору тощо [12, с. 39–51].

У контексті вивчення явища переміщення та унікального досвіду вимушених переселенців в епістемологічному ракурсі значний інтерес викликає розроблена Р. Пападопулосом концептуальна модель «матриці випробувань». Автор вважає явища людських страждань («поліморфну безпорадність», «онтоекологічну невлаштованість», «ностальгічну дезорієнтацію») нормальними формами реакції на нетипові обставини, визначаючи комплексність, унікальність та цілісність особистості, її адаптивність і гнучкість найбільш властивими характеристиками в ефективному подоланні «ідентичності жертви обставин», які повертають біженцям людську гідність [6, с. 353–385]. Р. Пападопулос пропонує новий євдемонічний підхід («синергетична терапевтична комплексність») у наданні психотерапевтичної допомоги вимушено переміщеним особам щодо розвитку реального усвідомлення власної ресурсності після важких випробувань [6, с. 400–411].

Визначаючи толерантність як інтегральну характеристику особистості, як комплексне утворення індивідуально-психологічних особливостей особистості, дослідники виокремлюють як компоненти толерантності психологічну стійкість, систему позитивних настанов, комплекс індивідуальних якостей (емпатія, альтруїзм, миролюбність, віротерпимість, кооперація, співпраця, прагнення до діалогу), систему особистісних і групових цінностей.

Науковці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (В. Васютинський, Л. Коробка) описали психологічні стратегії адаптації спільнот до умов і наслідків воєнного конфлікту, визначили соціально-психологічні засоби підвищення індивідуальної й колективної адаптивності та активізації громадських спільнот до проблем адаптації тощо [8]. В емпіричному дослідженні А. Коваленко з'ясовано, що вимушені українські мігранти мають низький рівень задоволеності життям, у самоописах переважають навчально-професійні та сімейні ролі. Інтеграція в соціум виявилась домінантною стратегією акультурації [4, с. 19–27].

У дослідженні Т. Яблонської схарактеризовано специфіку адаптації різних груп переміщених українських матерів до стресу та нових умов життя, а також виокремлено предиктори успішної адаптації: індивідуальні особливості, почуття когеренції, особливості психоемоційного стану, копінг-стратегії та ін. [11, с. 77–78]. О. Ташкінова виявила, що найбільші труднощі в інтеграції мають особи: без вищої освіти; старші за 50 років; які покинули зону активних бойових дій і мали досвід перебування в небезпечних для життя ситуаціях, які вперше опинилися за кордоном, які не мають родинної підтримки [10, с. 78–80].

Тому дослідження толерантності в контексті соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців за кордоном набуває особливої актуальності та важливості. Пріоритетними напрямками соціально-психологічної роботи є підвищення самоприйняття та емпатії, відновлення самоефективності, розвиток рефлексивності, переосмислення ціннісних орієнтацій, конструювання нових життєвих орієнтирів.

Матеріали та методи

В емпіричному дослідженні з метою вивчення толерантності особистості в контексті соціально-психологічної адаптації вимушено переміщених українців за кордоном використано такі методи: експресопитувальник «Індекс толерантності»; шкала базових переконань Р. Янов-

Бульман; методика Холмса – Раге для визначення рівня стресостійкості та адаптивності особистості [3; 7].

Експресопитувальник «Індекс толерантності» дає змогу визначити загальне ставлення до навколишнього світу та інших людей, соціальні настанови в різних сферах взаємодії, де проявляється толерантність або інтолерантність людини. Опитувальник має три субшкали, які спрямовані на діагностику таких аспектів толерантності: етнічна толерантність, соціальна толерантність та толерантність як риса особистості. Методика дає змогу виявити ставлення до різних соціальних груп, комунікативні настанови (повага до думок інших людей та опонентів, готовність до конструктивного вирішення конфліктів і продуктивної співпраці), етнічну толерантність (ставлення до людей іншої раси або етнічної групи, оцінка культурної дистанції).

Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Т. Холмса і Р. Раге призначена для простого, скринінгового визначення актуального рівня стресу протягом останнього року. Шкала містить перелік травмивних подій, ранжованих за балами, що визначають ступінь їх стресогенності. Результат самооцінки досліджуваними актуального рівня стресу відображає одночасно ступінь опірності стресу як показника адаптивності особистості.

Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман виявляє базові переконання у доброзичливості світу, в осмисленості світу (контрольованість і справедливість подій), у власній цінності, здатності управляти подіями та везінні. На думку Р. Янова-Бульмана, одне з базових відчуттів людини – здорове почуття безпеки – ґрунтується на трьох категоріях базових переконань, які стали ядром суб'єктивного світу особистості: віра в те, що у світі більше добра, ніж зла (ставлення людини до світу загалом та до інших людей); переконання, що світ сповнений сенсу (люди вірять, що події відбуваються не випадково, а контролюються та підлягають законам справедливості); переконання в цінності власного «Я» (самоцінність, самоконтроль, оцінка власної удачливості). Ці базові переконання діагностуються на основі 8 категорій переконань, як-от: 1) доброзичливість світу; 2) доброта людей; 3) справедливість світу; 4) контрольованість світу; 5) випадковість як принцип розподілу подій; 6) цінність власного «Я»; 7) ступінь самоконтролю (контролю над подіями, які відбуваються); 8) ступінь удачі або везіння.

Результати

Емпіричне дослідження толерантності особистості в контексті соціально-психологічної адаптації здійснювалося в країнах Європи з вимушено переміщеними українцями. Для участі в дослідженні залучені вимушені переселенці за кордоном різних вікових категорій чисельністю 40 осіб – 34 жіночої та 6 чоловічої статі віком від 21 до 48 років.

Експресопитувальник «Індекс толерантності», як комплексна методика, дав змогу виявити різні аспекти толерантності (толерантність як риса особистості, етнічна толерантність, соціальна толерантність) та загальний показник толерантності особистості – індекс толерантності. Середні значення окремих аспектів і загального показника толерантності вибірки вимушено переміщених українців наведено в табл. 1.

Субшкала «етнічна толерантність» дає змогу виявити ставлення до людей різних етнічних груп, настанови у сфері міжкультурної взаємодії та оцінку культурної дистанції. Середнє значення цього показника толерантності (25,4) відповідає середньому рівню (20–31 бал).

Таблиця 1
Середні значення показників толерантності за експресопитувальником
«Індекс толерантності»

Субшкали толерантності			Індекс толерантності
Етнічна толерантність	Соціальна толерантність	Толерантність як риса особистості	
25,4	27,05	32,15	84,6
середній рівень	середній рівень	високий рівень	середній рівень

Субшкала «соціальна толерантність» дає змогу дослідити толерантні та інтолерантні прояви стосовно різних соціальних груп (меншин, злочинців, убогих тощо), а також настанови щодо деяких соціальних процесів. Середнє значення показника цього аспекту толерантності (27,05) також відповідає середньому рівню (23–36 балів).

Субшкала «толерантність як риса особистості» дає змогу діагностувати особистісні риси, настанови й переконання, які визначають ставлення людини до навколишнього світу. Середнє значення цього показника (32,15) є найбільшим з усіх аспектів толерантності та відповідає високому рівню (32 і більше балів), хоча і перебуває на нижній його межі.

Середнє значення індексу толерантності як загального показника толерантності особистості (84,6) відповідає середньому рівню, що свідчить про поєднання в досліджуваних як толерантних, так й інтолерантних рис.

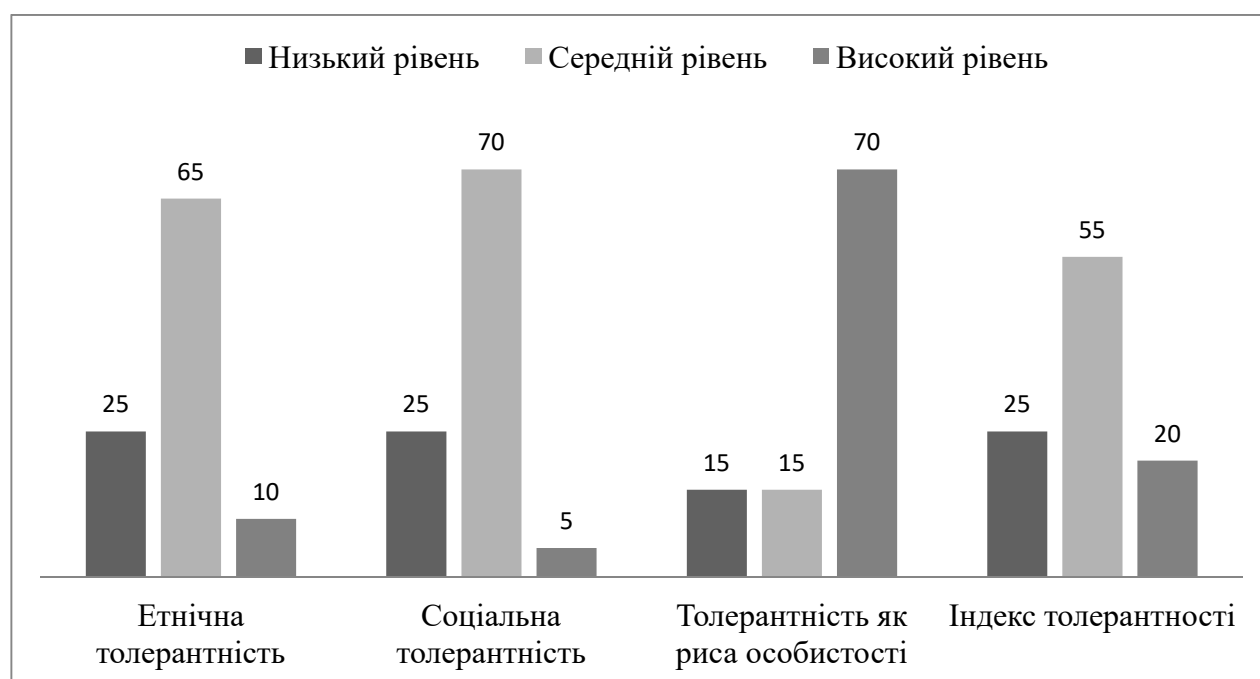
Результати рівневого аналізу толерантності вибірки вимушених переселенців за кордоном наведено в табл. 2.

Як видно з рис. 1, за субшкалами «етнічна толерантність» і «соціальна толерантність» переважає середній рівень толерантності (65% і 70% відповідно). По 25% вибірки за цими субшкалами продемонстрували низький рівень толерантності. Це свідчить про їх високу інтолерантність в етнічній (ставлення до людей іншої раси та етнічної групи) і соціальній сферах

Таблиця 2

Представленість рівнів основних видів та загального індексу толерантності за експресопитувальником «Індекс толерантності» (у %)

Види толерантності	Рівні толерантності		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Етнічна толерантність	25	65	10
Соціальна толерантність	25	70	5
Толерантність як риса особистості	15	15	70
Індекс толерантності	25	55	20

Рис. 1. Показники рівнів основних видів та загального індексу толерантності за експресопитувальником «Індекс толерантності» (у %)

(ставлення до різних соціальних груп). Високий рівень толерантності проявили лише 10% досліджуваних за етнічним аспектом толерантності та 5% – за соціальним аспектом. Їм власноруч позитивне ставлення до прийняття представників інших етнічних груп і настанов у сфері міжкультурної взаємодії.

За субшкалою «толерантність як риса особистості» домінує високий рівень (70%), що свідчить про виражену толерантність до інших людей, зокрема в комунікативній сфері (повага до думки опонентів, готовність до конструктивного вирішення конфліктів і продуктивної співпраці). Низький рівень за цією субшкалою проявили лише 15% досліджуваних, що свідчить про їх високу інтолерантність у комунікативній сфері.

Аналіз представленості рівнів індексу толерантності як узагальненого показника толерантності особистості показав переважання середнього рівня (55%), для якого характерний прояв як толерантних, так й інтолерантних рис залежно від соціальних ситуацій, у яких перебувають особистості. Високий рівень індексу толерантності продіагностовано у 20% досліджуваних, які мають виражені риси толерантності особистості в усіх сферах життєдіяльності. Низький рівень проявили 25% вибірки, що свідчить про їх високу інтолерантність і виражені інтолерантні настанови щодо навколишнього світу та людей. Ця група вимушено переміщених українців потребує цілеспрямованого психологічного впливу для підвищення толерантності особистості як способу соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців за кордоном. Підвищення толерантності сприятиме позитивному сприйняттю соціуму, у якому зараз перебувають біженці, їхній готовності соціалізуватися в нових умовах.

Для вивчення впливу життєвих змін на психічне здоров'я використано методику визначення стресостійкості та соціальної адаптації Т. Холмса і Р. Раге, що виявляє стресогенні події, які досліджувані пережили протягом останнього року. Самооцінка досліджуваними актуального рівня стресу дає змогу визначити ступінь опірності стресу як показника адаптивності особистості. Представленість рівнів опірності стресу вимушених переміщених українців за кордоном наведено в табл. 3.

Високу опірність стресу виявлено у 25% досліджуваних, для яких характерний низький рівень стресового навантаження та висока стресостійкість, що є основою достатньо ефективної діяльності особистості. Пороговий (середній) рівень опірності стресу продемонстрували 20% біженців, для яких характерний середній рівень стресового навантаження. Стресостійкість таких осіб знижується зі збільшенням у житті стресових ситуацій, коли вони змушені значну частину енергії та власних ресурсів витрачати в боротьбі з негативними психічними станами, які виникають у процесі стресу. Низький рівень опірності стресу мають 55% досліджуваних, яким характерний високий рівень стресового навантаження і низький рівень стресостійкості. Таким особам не рекомендовано діяльність, яка сприяє виникненню або поглибленню стресу.

Порівняльний аналіз представленості рівнів опірності стресу вимушених переселенців за статевою належністю (рис. 2) показав, що в підгрупі жінок домінує низький рівень опірності стресу (58,8%), а в підгрупі чоловіків – високий (66,7%). Досліджувані жінки мають більш високий рівень стресового навантаження та нижчу стресостійкість. Більш високий актуальний рівень стресу жінок свідчить про їхній нижчий показник адаптивності.

Таблиця 3

**Представленість рівнів стресостійкості та адаптивності особистості
за методом Холмса – Раге (у %)**

Ступінь опору стресу		
Висока опірність стресу	Порогова опірність стресу	Низька опірність стресу
199 і менше	200–299	300 і більше
25	20	55

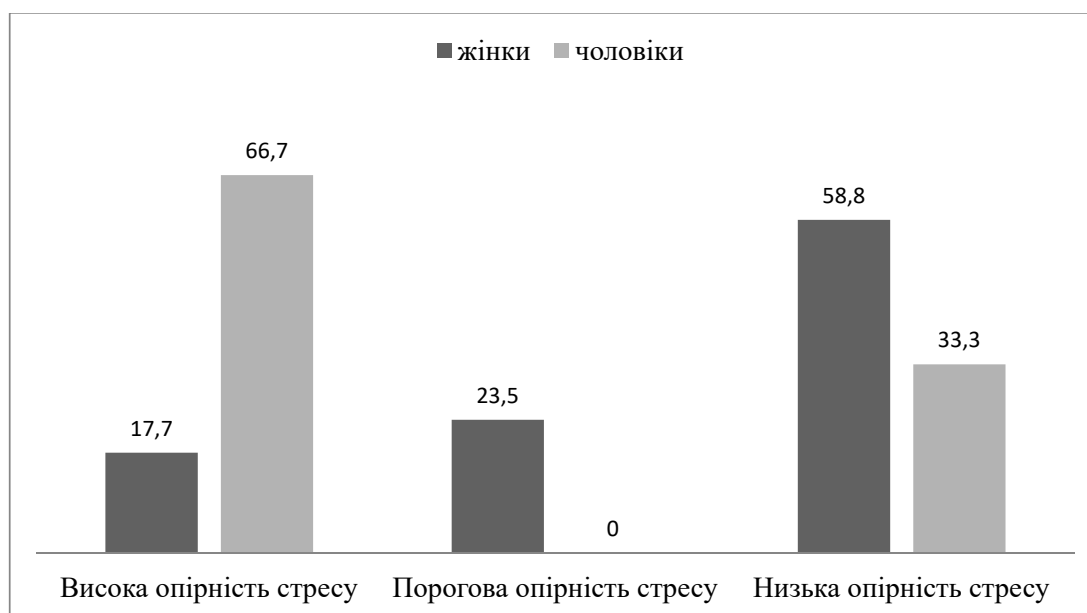

Рис. 2. Порівняльна представленість рівнів переживання актуального стресу жінками та чоловіками (у %)

Шкала базових переконань Р. Янова-Бульмана дала змогу визначити переконання особистості в доброзичливості та осмисленості світу, у цінності власного «Я», які лежать в основі одного з базових відчуттів людини – здорового почуття безпеки. За когнітивною концепцією базових переконань особистості, у межах якої розроблена шкала, Р. Янов-Бульман [15] вважає, що переконання змінюються під впливом травматичних подій. Такими є війна в Україні та екстремальні ситуації вимушеного переміщення українців за кордон. Травматичний досвід руйнує звичну картину світу, життєві уявлення та схеми поведінки, спричиняючи тривалі й важкі психологічні переживання та проблеми. Негативний екстремальний досвід призводить до відчуття безпорадності й втрати контролю над власним життям. Переживання травматичних подій впливає на базові переконання стосовно як навколишнього світу, так і самого себе.

За шкалою Р. Янова-Бульмана базові переконання діагностуються на основі 8 первинних категорій переконань, як-от: 1) доброзичливість світу; 2) доброта людей; 3) справедливість світу; 4) контрольованість світу; 5) випадковість як принцип розподілу подій; 6) цінність власного «Я»; 7) ступінь самоконтролю (контролю над подіями, які відбуваються); 8) ступінь удачі або везіння.

Показники рівнів базових переконань вибірки вимушено переміщених українців за кордоном наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Рівні базових переконань вимушено переміщених українців за шкалою Р. Янова-Бульмана

Базові переконання	Рівні базових переконань				
	Низький	Понижений	Середній	Підвищений	Високий
Доброзичливість світу	15	30	40	10	5
Доброта людей	5	25	40	25	5
Справедливість світу	5	15	35	35	10
Контрольованість світу	5	40	40	10	5
Випадковість як принцип	10	25	45	5	15
Цінність власного «Я»	15	35	30	5	15
Ступінь самоконтролю	15	45	30	5	5
Ступінь везіння	10	30	30	20	10

За первинними категоріями переконань «доброзичливість світу» і «доброта людей» можна оцінити перший узагальнений напрям ставлень – загальне ставлення до доброзичливості навколишнього світу. Як видно з табл. 4, українські біженці краще ставляться до людей, ніж до навколишнього світу. Високий та підвищений рівень переконання «доброта людей» становить 30%, тоді як переконання «доброзичливість світу» – лише 15%. Відповідно, низький та понижений рівень переконання «доброта людей» також становить 30%, а переконання «доброзичливість світу» – 45%. Очевидно, травматичний досвід українських біженців похитнув їхню віру в те, що в навколишньому світі більше добра, ніж зла, але зберіг ще віру в доброту людей.

Другий узагальнений напрям ставлень – загальне ставлення до осмисленості світу – містить 3 первинні категорії переконань: «справедливість світу», «контрольованість світу» та «випадковість як принцип розподілу подій». Українські біженці зберегли віру в те, що події підлягають законам справедливості (високий та підвищений рівень переконання – 45%; низький та понижений рівень – 20%) та відбуваються не випадково (високий та підвищений рівень переконання «випадковість подій» – 20%; низький та понижений рівень – 35%). Проте вони втратили віру в те, що події контролюються людьми (високий та підвищений рівень переконання – 15%; низький та понижений рівень – 45%).

Третій узагальнений напрям ставлень становлять переконання стосовно власної цінності, здатності керувати подіями й везіння. Найбільш низькі показники у вибірці вимушено переміщених українців за кордоном виявлено за переконанням «ступінь самоконтролю»: високий та підвищений рівень переконання становить лише 10%, тоді як низький та понижений рівень – 60%. Тож більшість біженців має низький рівень самоконтролю та контролю над подіями, які відбуваються. Заниженими виявилися й показники переконання «цінність власного «Я» (високий та підвищений рівень становить 20%, низький та понижений рівень – 50%). Проте дещо збереглася оцінка власної удачливості та везіння (високий та підвищений рівень становить 30%, низький та понижений рівень – 40%).

Автор концепції вважає, що більш оптимістичне, толерантне ставлення особистості до навколишнього світу, до інших людей і до самої себе сприяє більшій психічній стабільності та успішності в життєдіяльності [15].

Особи із заниженими показниками переконань у контрольованості світу та самоконтролі потребують як надання психологічної підтримки, так і сприяння в залученні в повноцінну життєдіяльність у новому соціокультурному середовищі з боку громади, що приймає.

Висновки

Толерантність розглядалася як інтегральна характеристика особистості, яка визначає її здатність до успішної адаптації в критичних умовах життя через активну взаємодію із зовнішнім середовищем, відновлення нервово-психічної рівноваги й розвиток позитивних взаємин із собою та навколишнім світом.

Емпіричне дослідження дало змогу виявити різні аспекти толерантності та індекс толерантності як загальний показник толерантності особистості. Рівневий аналіз толерантності вибірки вимушених переселенців за кордоном показав, що за субшкалами «етнічна толерантність» і «соціальна толерантність» переважає середній рівень, за субшкалою «толерантність як риса особистості» домінує високий рівень толерантності. Аналіз представленості рівнів узагальненого індексу толерантності особистості показав переважання середнього рівня, для якого характерний прояв як толерантних, так й інтолерантних рис залежно від соціальних ситуацій, у яких перебувають особистості.

Визначено ступінь опірності стресу як показника адаптивності особистості: у вибірці вимушених переселенців за кордоном домінує низький рівень опірності стресу, їм характерний високий рівень стресового навантаження і низький рівень стресостійкості.

Базові переконання вимушено переміщених українців за кордоном здебільшого перебувають у межах показників від середнього до високого рівнів, що свідчить про їх налаштування на успішну соціально-психологічну адаптацію та подальшу самореалізацію.

Література:

1. Балл Г. О. Актуальні методологічні питання дослідження моралі і моральної поведінки. *Соціальна психологія*. 2007. Спец. випуск. С. 14–22.
2. Василькевич Я., Кікінежді О. Динаміка емоційних станів як показник адаптації українських біженців у країнах Європи. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 1(83). С. 41–49. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-83-1-41-49>
3. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
4. Коваленко А. Б., Гришук Е. Ю., Шарапа С. В. Особливості соціальної ідентичності та соціально-психологічної адаптації українських мігрантів. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали III круглого столу 15 жовтня 2024 року : збірник матеріалів / за ред. О. П. Соснюка, І. В. Остапенко..* Київ : Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2024. С. 19–27.
5. Кремень В. Г. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. *Науковий випуск Миколаївського державного університету імені В. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Т. 1. Вип. 32. С. 6–9.
6. Пападопулос Р. У чужому домі. Травма вимушеного переміщення: шлях до розуміння і одужання / пер. з англ. І. Бодак і Н. Яцюк. Київ : Лабораторія, 2023. 416 с.
7. Розов В. І. Психологія екстремальних ситуацій: адаптивність до стресу та психологічне забезпечення : науково-практичний посібник. Київ : КНТ, 2024. 711 с.
8. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : колективна монографія / за наук. ред. Л. М. Коробки / Л. М. Коробка, В. О. Васютинський, В. Ю. Вінков та ін.; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 286 с.
9. Способи підвищення соціально-адаптивних можливостей людини в умовах переживання наслідків травматичних подій: методичні рекомендації / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 80 с.
10. Ташкінова О. Досвід евакуації та життя в еміграції українських воєнних мігранток, які тимчасово перебувають у Польщі. *Психологія перед лицем російсько-української війни : збірник тез Українсько-польської наукової конференції*, 19–20 травня 2023 р. Львів, 2023. С. 78–80.
11. Яблонська Т., Гайворонський Г. Особливості адаптації переміщених українських матерів в умовах війни. *Психологія перед лицем російсько-української війни : збірник тез Українсько-польської наукової конференції*, 19–20 травня 2023 р. Львів, 2023. С. 77–78.
12. Allport G. W. The nature of prejudice. Cambridge, MA: Perseus Books, 1954.
13. Furnham A., Ribchester T. Tolerance of ambiguity: a review of the concept, its measurement, and applications. *Current Psychology: developmental, learning, personality, social*. 1995. №14. P. 179–199.
14. Hallman R. J. The Necessary and Sufficient Conditions of Creativity. *Journal of Humanistic Psychology*. 1963. Vol. 3, № 1. P. 14–27.
15. Janoff-Bulman R. Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Application of the schema construct. *Social Cognition*. 1989. Vol. 7. № 2. P. 113–136.

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Психологія

Випуск 1(7)

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 29.04.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,11. Зам. № 0425/339
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
Е-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.